

Eternâcionâ

Bassora, cénk ans après

Dispu ki dji boute po les MSF (Medcéns Sins Frontires), dj' end a ddja veyou des vetes et des maweures. Dj' a stî el Coisse d' lwwere tins del guere civile, al « Sité Soley » a Pôrt-â-Prince (Ayiti), on coulot tni pa les gangues di martchands d' droukes, e Sud do Soudan la k' on s' a câzumint fwait cayî a l' ouxh.

Ci côp cial, dji vos evoye des noveles di m' dierin voyaedje a Bassora, e l' Irak.

MSF rivént e l' Irak, cist esté ci, et c' est ene des prumirès Soces nén Aloyeyes a on Govienmint [ONG] a rifé l' voye. Ey esse la sins aveur des sôdârs po nos waeranti. Et, po çoula, on s' recrestêye.

Nosse voyaedje nos va leyî scheure sacwantès idêyes totes fwaites k' on-z aveut so l' Irak.

Dj' avans pârti al taxhlete d' on ptit tchamp d' aviación metou dilé l' areyopôrt d' Amman. Après ene peclêye di controles la k' i faleut mostrer ses passe-avant, on nos a fwait monter dins ene blanke avion, sins limero. Cwand elle a-st aprepyî d' Bassora, ele s' ametou a dischinde a môde di windea [en vrille] po si e cas on âreut tiré des roketes dissur leye.

Mins, a l' areyopôrt lâvâ, gn ava k' on broûlant vint d' sâvlon po nos fé wilicome.

Divant d' avni el veye, i nos fât co passer l' "Alpha Gate". C' est on nouzome bastimint d' contrôle tinou des Inglès. Âresse, leu bâze est metowe la dins l' cotoû. Mins dins l' veye, on n' les voet câzumint nén.

Les forbots [banlieue] di Bassora ont l' caire [aspect]

d' on coulot d' barakes [bidonville], sins courante aiwe ni loumire. On bresse do « Shatt el Aarab » (rashonnaedje des deus mouzes Tigue et Ufrate) lyi sieve di saiwire [égout à ciel ouvert]. Et dire ki Bassora, dintins, on l' lomève li Vnijhe [Venise] di l' Irak !

On tchenâ del Vunijhe di l' Irak

Al fén, on-z arive cwandminme à mitan del veye. Il î fwait stof mins coe [calme].

La nén si lontins k' ça, dayeur. Ci n' est ki do moes d' mâss, cwand l' ârmêye amerikinne et irakynne a dzindjné [littéralement écrasé] l' ârmêye do Mehdi (des ki shuvèt Moqtad Essader et co des ôtes milices del minme tire).

Dispu don, gn a brâmint moens di kidnapignes et d' atakes. On n' voet pupont d' afitches d' ayatolas so les murs des bastimints publiks. Sacwantès femes ont Bén roizou aler fé leus comissions nén rafûlêyes. Et gnè ra des posses di radio totavâ ki rboelnut del muzike yéyé.

Nos avans stî rçûs come al dicâce des docteurs irakyns dins les ospitâs ki nos avans vizité. Après totes ces anêyes la di guere et d' disdut, les Irakyns ont vormint hâsse di rviker ene veye come les djins des payis « normâs ». Di vos dire li leur et schoûter l' vosse.

Di fé camaeråde avou des ôtes djins. Totes ces anêyes la à long, il ont continuwé a bouter hinkeplink. Et, mâgré totes sôres di rujhes, leus ospitâs rotnut co.

Dj' a les pinses di ramoenner di m' mission sacwants bons pordjets d' aidance tecnike, po lzî dner on fel côp di spale.

Eco âk : les Irakyns ki nos ont-st amoenné cial a Bassora, ey eto les confrés [confrères] medcéns s' ont pormoenné avou nozôtes e miercorin del veye sins nole sogne d' esse atouwés come Barabasse al passion.

Dji kritikéve on djoû les Amerikins divant on fré d' mestî cardiologe, ki provént d' Bagdet [Bagdad], et k' aveut stî kidnapé e 2005. I m' recassa :

« Taiss k' ây, les Amerikins ont-st abroké droci come on tchén à mitan d' on djeu d' beyes. Avou les mizeres et les rascrâwes ki dj' end a mi-minme brâmint sofrou. Mins nerén, ouy, a câze di zels, on ra di l' espwer.

Nos n' nos âréns mây sepou dishaler [débarrasser] tot seus do Saddam Hosseyin. »

Nosse Saddam, veyou evi des Kurdes et des Chiyites, mins veyou voltî des Sunites, ete di tote li djonnesse totavâ l' monde arabe

Martial Ledecq (ratournaedje del Rantoele).

Li 14 di djulete, li drapea francès flotéve so li çtadele di Nameur. Cwè çki les Francès pinsnut d' çoula ? Djôr Sfasie a stî dmander cwè a onk.

On Francès po rloukî l' Walonreye

Djôr: Bondjoû, Clemint ! Dijhoz nos kî çki vs estoz.

Clemint: Dji m' lome Clément Dumas, dj' a skepyî a Louûde [Lourdes], li veye des apâricions. Dji voe voltî li Beldjike dispoey 1996. Mins dji n' raptitireu måy li Beldjike po dislaxhî li Walonreye. Dji voe l' Flande et l' Brussele tot ossu voltî.

Djôr: Et cwè fjhoz la ?

Clemint: Asteure, dji boute a Djambe, al Redjon Walone, dins l' accion sociåle et l' santé.

Kî k' c' est l' laid verât k' a stî stichî çà la ???

Djôr: El 14 di djulete, ons a veyou l' drapea francès ki baltéve al copete del Citadele di Nameur. Gn a yeu on ploncaedje [sondage] k' a mostré - sapinse zels - ki 49 âcint des Walons vôrént bén ki l' Walonreye fouxhe raloyeye al France. Come vos estoz Francès, vos, vos è sondjîz cwè à djustice ?

Clemint: Po cmincî, dji direu k' i fât schoûter les chifes avou ene seule oraye. Come dijheut, m' grand-pere: «Les

chifes, c' est come les mini-djupe: ça dene des idêyes, mins ça mucheye li gros nuk.» Ces chifes la sont distournés pàs medias, po dire ki 49 âcint des Walons si raloyrént al France, si l' Beldjike sereut spiyeye. Si on n' dit nén ki c' est avou cisse condicion la kel ploncaedje a sti fwait, li racsegne est crombe.

Ci ploncaedje vaila est eto plin d' calinreye. Po cmincî, c' est fok âs Walons k' on dmande cwè. Proficiate ! Mins les Bruslers et les Flaminds n' ârént i nén on mot a dire eto ? Li môde di fé ç' ploncaedje la, ça mostere k' i gn a des djins ki n' pinsnut pus k' el Beldjike est ene nâcion. Brâmint des djins s' leynut moenner pal narene.

Djôr: Et vos ?

Clemint: Mi k' est Francès et ki boute pol Walonreye, dji n' mi sâreu adure a ciste idêye la. Dji voe voltî li Beldjike. Ele m' a dné ene tchance et dji m' rafeye di dmorer vaici. El France, motoit ki dji n' âreu nén yeu çoula. Vaici, dj' a todi stî bén rçû: di Brussele a Termonde et disk' a Djambe.

Les Bedjes, Walons ou Flaminds, ont bon d' viker, mågré les rascrâwes. Come dijheut Brel: «*Avec un ciel si bas qu'il fait l'humilité*». C' est l' frâze ki definixh çou k' est bedje. La ki, si l' Beldjike est on ptit payis, ele est grande dins ses idêyes. Ey ele est todi on payis bén vicant et vrai.

Mins, mâlureuzmint, dji n' sâreu dire li minme sacwè di brâmint des Bedjes ki dj' rescontere. Portant i fâreut

k' i fouxhnuxhe firs di leu payis: ons î vike bén.

Djôr: Et les medias ?

Clemint: Savoz, divins les medias, gn a des cis nos volnut fé acroere ki l' Beldjike va peter. I sont todi la po dire âmen a totes les messes del politike, dabord k' i pôrént djouwer on role d' ascontepovwer, po-z astantchî l' crijhe politike. Mins i n' el fwaynut måy.

Djôr: Cwè dire adon des politikîs ?

Clemint: Divins les politikîs walons et flaminds, on pinse tchaeke por lu, et l' biestreye est pus grande ki l' tuzance bedje. Ons a bén veyou comint çki, dispu èn an, et co hay, les politikîs n' ont sepou rexhe foû del crijhe. C' est mâlureus. Li ploncaedje des raloyisses mostere ki l' estremisse s' apresteye a wangnî. Termetant, les djins s' leynut adire, adon k' i pôrént lûter disconte.

Djôr: Mins i m' shonne ki l' Urope nos raploût tertos eshonne di tote façon.

Clemint: Po cmincî, i fât k' el Beldjike tegne tote eshonne al Bijhe del Urope. L' istwere nos mostere ki tos les payis do ví tins s' ont batou el Beldjike. Pretchî l' raloymint del Walonreye al France n' astantchrè waire li nâcionâlisse aveulé. Aprume e-n on payis k' a l' vocâcion d' wârdre l' pâyè avâr ci.

Responda moenné pa Djôr Sfasie.

Walonreye : Politike // Istwere

L' Union Pol Waloneye

L' Union Pol Waloneye, ki rashonne des djins k' ovrèt po nosse payis, k' i fouxhenuxe raloyisse ou indepindintisses, boute dissu s' programe.

Dji n' pou nén co dner brâmint des noveles. Compurdoz bén ki nos n' plans nén tot dire d' avance. Mins gn ârè des bounès noveles po totes les djins ki câznut voltî walon et ki volnut ki ci vî lingaedje la sorvike.

Nos avans tuzé di dner pus di cwârs âs scrijheus, po les lives, les pîces di teyâte, les tchansons, et putete minme po l' cinema !

Nos volans ossu ki li walon fouxhe dins les gazetes et al tévé, brâmint dpus k' asteure.

Et, çou ki gn a di novea, c' est ki, pol prumî côp, on pârti dit k' i fât mete li walon e scole ! Et nén po ene eure li vénrdi après-nonne. Nos vlans ki li walon fouxhe dins les cours d' istwere, di djeyografeye et minme di francès. Nos volans ki nos efants câznuxe walon, et nén djustice des bokets. Por zels mia conoxhe leu payis, i lzî fât aprinde e walon. Po èn indepindintisse, tot çoula est normâ. Mins dj' a stî foirt binâjhe di vey ki, minme amon

les raloyisses, on voet voltî l' walon. Et bouter po k' i sorvike et minme rivni dins l' vikereye des djins.

Dj' end a veyou brâmint, des raloyisses al môde do Congo, ki, por zels, li Waloneye, c' est l' France et rén dpus. Mins les djins ki nos boutans avou zels, c' est plaijhi d' vey k' i sont foirt doviets.

Dji vos ndè rcâzrè bénrade.

Yannick Bauthière Vice-Prezidint do « Rassemblement Wallon »

La meye ans did ci, li 10 d' avri 1008, mora l' ome k' est l' câze di l' egzistince do lingaedje walon. Et, dabôrd, do mot "Walonreye". Et portant, li 10 d' avri 2008, ...:

Kî çk' a sondjî a Notdjî ?

On n' a rén oyous brutyî, todi : nén on spitch oficire, nén ene ceremoneye, rén.

Co pire ki ça : gn a nén ddja on scrijheu walon k' a yeu l' idêye di rmete si no e walon. "Notger" (Not' guër) come "Roger", c' est do tîxhon. Les mots di cisse cogne la sont divnous e walon : Rodjî, Odjî l' Daenwès, evnd.

Notdjî, dabôrd.

Dins les scrijhaedjes e walon, gn a ddja mây ki Louis Lagauche et Jean Brumioûl k' ont scrît sor lu. Ci-cial nos rmimbere li mwaisse frâze:

Ti, Lidje, ti does Notdjî à Bon Diu et pâr li restant a Notdjî.

Come li lingaedje walon s' a diswalpé âtoû des payis romans di l' evetchî d' Lidje et ki, pus târd, li Walonreye a prins s' no do no do lingaedje, on pout dire ki c' est Notger li câze di l' egzistince des deus, walon et Walonreye. Et k' on

l' pout rclamer li pus vî ratayon morâ del Walonreye.

Ca ele ni pierda nén s' tins, nosse djin. Notdjî fourit lomé eveke di Lidje pa l' impreur Oton II e 972. Après 8 ans, e 980, i dmande ki l' Impreur riclame [déclare] li Principâté d' Lidje on dislaxhî [indépendant] payis. Insi, Notdjî divént l' prumî Prince-Eveke di Lidje.

Mins gn a des gros barons, ki vlèt continouwer a ploumer les

djins ki n' sont nén d' acoid avou çoula. E 987, l' ârmêye di Notdjî fwait l' sidje do tchestea d' Tchivrumont, li fé toumer et l' distrure.

Mins, â pus sovint, Notdjî va ratchter des teres po ragrandi l' principâté. Vizé e 983, Dinant e 985, Tilmont e 987, Sint-Houbert eyet Cînè e 1006. Tant k' al conteye di Hu, el rçût po rén e 985.

Do trevén da Notdjî, Lidje serè lomêye l' «Atene do Nôr».

Li role da Notdjî est mâ cnoxhou el Walonreye. Les ptits Walons ont-st aprins l' istwere del Beldjike dins des lives brâmint scrîts pa des sconte-waloneus, ki rclamént tocosté ki les Lidjwès estént des djins a pârt !

Lucyin Mahin

Tolminme, li 20 di setimbe a 6 e. 30 al nute, n' ârè on cortedje "Notdjî" sol bate a Lidje.

*Djeus olimpikes***Des margayes, dispoy li cminçmint (2)***Dispu 1896, às prumîs djeus modienes, disk' às djeus d' Anverse e 1920, i n' s' a nén passé ene olimpiåde sins frawtinaedje. Et après, sabaye ?***E 1924, a Paris**

Li herleme arive dins li match di rugby etur les Amerikins et les Francès ki sont batous di 17 a 3. Nén contins, les rwaitants intrèt sol terén, kischirèt les drapeas amerikins et atakèt les djouweus. Ces-ci si dixhombret [dépêchent] di rintrer às vestiaires et-z î constater k' on lzî a hapé leus boûsses.

C' est la k' on voet po l' prumî côp Johny Weismuller, li futeur Tarzan. I wangne li medaye d' ôr e natâcion.

E 1928, a Misterdam

C' est la ki po l' prumî côp on va vey li blame olimpique, ki n' est nén co poirtêye dins tos les payis pa des coreus.

Li baron d' Coubertin, dins si spitch, continowe di dire k' i n' vout pont d' comeres dins les djeus et ki c' est conte si volté k' on les î a fwait intrer.

E 1932, a Los Angeles

On intere dins l' adjeyantisse amerikin. On ståde di 105.000 plaeces. Muzike et dfilés : 150 tchanteus, 300 muzicyins, des orkesses às cwate coines, 3.000 djins pol l' ceremoneye ki drove les djeus.

Les margayes ont-st ataké cwand des coreus come Nurmi et Ladoumegue ont stî rfuzés pask' ils avént corou po des sôs. Cwè dire ådjourdu ?

E 1936, a Berlin

Li scandale arive cwand Hitler cwite li tribune po n' nén serer l' mwin d' on noer amerikin, Jesse Owens. L' ome a wangnî li 100 m, li sôt e

longueur et li 200 m., avou on rcôrd ki va durer vint ans.

Les Nazis ki salouwnut Hitler dins li ståde di Berlin

Li guere et les batayes replaçèt les djeus d' 1940 et 1944.

E 1948, a Londe

C' est, dit-st on, les djeus del pâye ritrovowe. Les Almands n' ont nén stî priyîs, les Djaponès non pus. Les Rûsses ni sont nén presses... mins li Chine est ddja la.

Deus Bedjes s' î distinguèt.

Gaston Reiff ki va bate Emil Zatopek e 5 000 m.

Etienne Gailly, å maraton, intere li prumî dins l' tunel di l' intreye do ståde. La il a on sdârnion, i n' sait pus dou çk' il est ni di ké costé cori. Il est passé pa Delfo Cabrera et Tom Richards. I n' rascod k' el medaye di bronze.

E 1952, a Helzinki

C' est li Finlandès Nurmi ki intere avou l' blame. Discwâlifyî dispoy vint ans po aveur sitî payî po cori, il est rçû pa des vivâs tocosté.

Bele rivindje.

Zatopek va wangnî li 10.000 m., li 5.000 m. et co l' maraton.

Li ciclisse bedje André Noyelle va repoirter li medaye d' ôr so rote.

E 1968, a Meccico

Li laid traeyin arive nouv djoûs divant les djeus : shuvant les studiants d' Paris, les studiants mecsikins metinguèt avå les voyes. Li police tire a côps d' fizik didins : troes cintins touwés et des cintinnes dins les prijhons. Mâgré ça, on fwait les djeus sins manifestâcions. C' est co pé k' avou les Tibetins ådjourdu, et nolu n' a câzé di boycote... On a fwait ene grosse shonnance di rén !

Martin Luther King et Robert Kennedy avént stî assazinés on pôk divant. Po dnonci les injustices eviè les noers amerikins, les deus coreus noers, Smith et Carlos, k' ont wangnî, montèt sol podiom po rçure leu medaye avou on noer want, des noerès tchâsses et on noer noret d' tiesse. Et, cwand on djowe l' ime amerikin, i stindèt leu bresse et l' pougn avou l' noer want, tot baxhant l' tiesse po n' nén rwaitî li drapea ki monte å mastea.

Morâlitè :

Gn a todi yeu des tchinisses et des mwais coûtcheus po fote li bouzin totavå å moumint des djeus olimpikes. Tchaeke côp, i gn a yeu des cis po propôzer li boycotaedje, et des cis conte. Mins a tchaeke côp, les djeus ont yeu leu place mâgré tot, avou sovint des scandales tins des djeus.

Emile Pêcheur

Acsegnmint speciâ po les efants « nén come les ôtes »

Li metode do muchâdje-machâdje

Ns avons ddja dvizè di ces èfants la « on pô droles » ; radjoutons ène esplicâcion pou n' les nén rouvyî d' ossi rade.

Candjmint d' no

Ådjoûrdu, i fârot dire Assegnmint « spècializè » pour zels. C' est pus d'jusse quand on pinse âzès metodes bén da sinne ki ci assegnmint la a. Mins ossi âzès djins qui boutnut tous les djoûs véla avou leu keur, leu sawè-fé, leus ostis, leu courâdje.

Pou comincî, metons nous bén d' acwârd tout d' chûte. Gn a co des cias qui dijnut qu' in côp qu' les èfants muchnut [entrent] dins ces scoles la, is î dmeurnut pou lontins oucobén dèsqu' à dbout d' leus scoles.

Ma fwè, i nos fât satchî ça èvoye di nosse tièsse ! Come d' èfet, tout èst arindjî pou rmete les mâ-lotis scolîs dsu l' boune voye li pus rade possible. A condicion qu' is uchnuce sitî pris a tinzayeure !

Ni rvinons pus su li clasmint des 8 sôres d' assegnmint¹ et l' pâr qui nos dvons Bén wârdèr pou les èlèves qui sont fwârt disrindjîs dins leu tièsse.

Pou ces-ci, i gn a qu' l' assègnmint spècializè qui sra capâbe di les mwinrner viè in mestî oudonbén ène ocupâcion al hôteur di leus capacités.

Et pou ls ôtes ?

Pou les èfants nén trop disrindjîs

On scrît, on tchafiye a nn awè s' sô pou lachî biesmint qu' les classes ordinères n' ont qu' a les rascoude.

Doûçmint, valet ! Ni machons

nén tout sins sawè di qwè i roûne ! Qu' arive-ti quand on broke dins l' mâjon sins awè rswè ses pîs et rouvyî qui ç' qu' on va trouver drî l' uch ?

C' èst âjî d' dire qu' i gn a qu' a rmuchî les djonnias anormâls dins les classes ordinères pou qui, du djoû à londmwin, is trouvnuche les responses a leus rujes.

« Vla l' tête, gn a qu' a sèmer » di-st i l' èwarè qui n' sét nén a qwè siève l' ansène, ni quénès ostis et machines on-z a dandjî !

Eureuzmint, gn a des scoles qu' ont aprestè les bidons pou l' boune adjinçnâdje et l' contintmint des deus costès. Dji pinse véci a des scoles di Brussele èyu ç' qu' on-z a røyussi çu qui dj' lome li «muchâdje-machâdje».

Cwè ç' qui c' est d' ça pou ène biesse ?

On noûmot pou dire : *intégration*.

Pou comincî, saquants èfants pô-sûtis [handicapés mentaux] ont stî relîs (triyîs). I muchnut dins des classes come les ôtes. Mins is ont des côps d' mwin d' rawète rén qu' pour zels : mwèsses, sicolokes, aidants sociâs, Ces-ci metnut tertous leus fwaces èchène pou chûre chake èlève et, pitiz a ptit, lyi doner les moyéns di pourchûre li scole ordinère. Insi, l' assègnmint èst a tchvâ dsu les deus sôres di scoles.

Du tins qui dj' inspecteu ces scoles la pou les èfants nén come les ôtes, ènn é dj' sicrît des rapôrts pou moustrer les røyussites et les prudances a-z-awè ! Qu' ènn a-t on fét ?

A dire li vréy, gn a saquants condicions pou qu' tout toûne à mia. Ritnons seulmint deus idèyes.

C' est dèdja dins les classes ordinères qu' i fât vèy pus lon pou chake èlève, avou les moyéns bén tchwèzis. Et co pus rade si dmander si tous les parints, les professeurs èt minme les djins di totavâ, ont Bén l' tièsse et l' keur pou comprinde li «muchâdje-machâdje» .

Pasqui, mâgré toutes les bounès voltès, i n' nos fât nén fé trop des idèyes avou ces pordjets la.

Si on achid èn èfant qui n' a nén branmint des rûjes adlé èn ôte qui nn a pont, pou les èlèves nén fwârt disrindjîs dins leu tièsse, ça reyussit tanawete. Més ç' n' est nén dmwin qui nos viérons les vréys disguèrmeteus [caractériels] et co les fwârt djondus machîs avou les scolîs ordinères di toutes les classes dou payis. A mwins qui les politikîs volnuce ritroussî leus mantches pou rawèyî les consyinces. Gn a pou fé !

Et les parints ?

In dérin mot. Gn a des parints qui n' volnut nén etinde câzer d' assègnmint spècializè.

Pouqwè ? On-z-a lancî l' brut qui seulmint l' mitan des èfants rmuchnut dins l' ordinère. Oyi, més si ces djins la avént toké a l' uch pus rade à moumint des prumirès rûjes di l' èfant, adon, is ârènt vèyu qu' i gn aveut moyén d' bouter et-z è chaper sins bèziner.

Ivon Laurent, djulète 2008.

¹ Loukîz li Rantoele 1° 25 (2003) u cweroz so Google « Yvon Laurent » site:rifondou.walon.org

Li waeyén-tins po les âbussons.

Amanites : nén prinde ene vesse-di-leu po on bon tchampion !

Si vos vos vôrîz fé cwite di vosse bele-mere, vola sacwants âbussons ki vos vénrênt Bén a pont.

L' amanite towe-moxhes

Dj' ô Bén k' ele fwait crever les moxhes. E walon, sapinse Djôzef Bastin on l' lome eto tchapea d' macrale". Sorlon Pire Otdjåke, c' est paski s' tchapea si stind et s' agrandi avou l' âdje. Et fé vormint tuzer a on tchapea come les macrales avênt.

L' n' fwait nén målâjhey del ricnoxhe, avou s' rodje tchapea, 20 cm lådje. Rodje, oyi ; mins i pout tourner a l' orandje, et minme à djaene e divnant pus vî.

Sol tchapea, gn a des toplin di blankès taetches, ki c' est des finès peas plakêyes après l' tiesse do tchampion. Asteme ! l' âbusson pout aveur sitî rlavé del plouve et les blankès peas evoye.

Li pî fwait 25 cm di hôst so 3 cm

di lådje. Il est blanc et lisse, et a èn anea. Mins, pa des côps, ci-ci manke.

Li rinfelmint do pî (bule) mostere des ptits gris bokets d' vwele ki s' disfirlotchêt.

Il a ene blanke tchâ, ene miete orandjêye dizo l' pelete do tchapea.

L' vént al tere dins les bwès, ossu Bén dins les sapinires, ki les bwès d' âbes às foyes, aprume so des surès teres.

L' crexhe di l' esté disk' al fén di l' erire-sâjhon.

L' amanite pantere

Si vos ploz aveur on bea epwezonmint avou l' amanite towe-moxhes, avou si droete cuzene, l' anamite pantere, vos î ploz leyî vos hozetes.

Dins l' amanite pantere, gn a les minmes pwezons ki dins l' towe-moxhes, mins end a co dpus dins l' pantere.

Ci n' est nén râle ki des djins k' endè magnèt morexhe.

C' est on pus ptit tchampion kel towe-moxhes ; li tchapea n' a k' 6 a 10 cm di lådje. Il est brun-rossea, avou des ptitès blankès taetches, come li towe-moxhes. C' est cisse caire la k' el fwait rshonner al pea d' ene pantere. C' est did la ki s' no vént.

L' amanite moudreuse

Dins l' istwere, c' est onk des tchampions k' a touvé li pus di djins, sovint di l' mwin di des moudreus k' el fjhênt passer po on magnâve tchampion.

On vout ki l' impreu romin Clôde, l' Impreu romin djermanike Tchâle VI, li pâpe Clemint VII, eyet l' Impratresse di Rûsseye Natalia Naryshkina âyénxhe sitî epweznés às tchapeas d' macrale.

A *pârti des ârtikes corespondants do Wikipedia walon, brâmint scrîts pa Jean-Pol Grandmont; papî ricoridjî pa Pire Otdjåke.*

Les nos des tchampions-âbussons dins les motîs walons

Notez k' on dit « tchampions-âbussons » po fé l' diferince avou les tchampions microscopiques (leyes [*levures*] tchamosseures, emîsseures [*rouilles des céréales*]).

Gn a nén co tant di dnêyes ki ça, dins les motîs walons.

Dins l' franwal da Haust, a l' intrêye "*champignon*", on câze djusse do ptit rôzé (bon tchampion), del moreye et del linwe-di-boû come magnâves tchampions. Del vesse-di-leu, do tchapea d' macrale, do flairant boloe et l' oraye-di-Djuda come mwais tchampions. Portant cisse-ciiale, on l' pout magnî. El France il è ramassèt voltî.

On-z è djåze eto dins l' live so

les plantes do Pays d' Mâmdéy da Joseph Bastin. Ci-ci a ça d' bea : i cite eto les nos laténs. Et câzer del **blanke vesse di leu** k' est brâmint pus deure k' el vraiye vesse-di-leu, et k' a come des ptits poreas.

Robert Boxus, lu avou, dene les nos e latén. Çou k' i gn a dins s' live « *La flore médicale wallonne* » n' a nén stî rprins des diyalectolodjisses, va-z è vey pocwè. Portant gn a la des ptits trezôrs come l' âbusson d' avete u djaeye d' avete (*Boletus laricis*), l' oraye-di-djaeyî (*Boletus juglandus*), li covresse ou poye-di-bwès (*Polyporus frondosus*), li scâgne (*Boletus frondosus*), li

pwin-d'-leu (*Boletus tuberosus*), li ptit-pwin-d'-leu (*Boletus rubeolarius*),

Dins l' franwal di Nameur, Chantal Denis riprind li linwe-di-boû, li peme-di-ronxhe, li boloe et l' moreye. Tos mots ki vnèt direk do motî da Léonard.

Dins les inketes da Châle Bruneau, todi à l' intrêye "*champignon*", on-z a li vesse-di-leu, li tchantrele, li coulmele eyet li coumrete. Mins ces nos la provnèt purade do pays tchampnwès-câzant.

Tot çoula est co a ristitchî comifât dins l' longue djivêye des tchampions-âbussons del Walonreye da Jean-Pol Grandmont.

STIRNERAEDJE (Trwès)

(Li mieldin et s' prôpîete)

Mâjinez on Francès d' 1788 k' èreut yeu dir a ses soçons :
« Li monde si va rapâjhî il djôé ki l' diern des mwès ère s'fî
stromé avou les boyeas do diern des cures. »

Vo l' la rocuzé. Les
mwaisses lyi volnut fé
admete ki c' est lu k'
a oizou dire çoula.

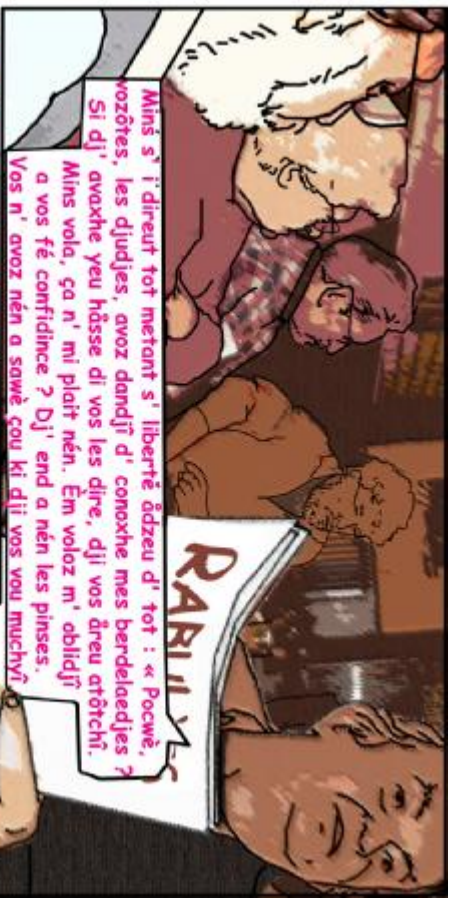

Va-ti avouwer ? S' i mintre et dire « ci n' est nèn mi »,
il est schapé. S' i s' recrestèye et dire « oyi, c' est mi l' »,
il est bon po esse rascurti

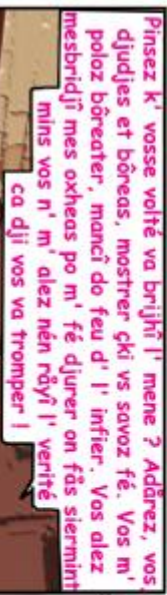

Metè-t' i l' verité ådzeu tot ?
C' est s' tikek po l' cminintre !

ST3-A

Mins s' i direut tot metant s' liberte ådzeu d' tot : « Pocwé,
vozôtes, les djudjes, avoz dandjî d' conoxhe mes berdelaedjes ?
Si dj' avaxhe yeu hæsse di vos les dire, djî vos èreut atôchî.
Mins vola, ça n' mi plait nèn. Èm voloz m' oblidi ?
a vos fé confidence ? Dj' end a nèn les pinsees.
Vos n' avoz nèn a sawè çou ki djî vos vou muchy ?

Pinsez k' vosse volté va brijhî l' mème ? Adârez, vos
djudjes et bôreas, moyster çki vs savez fé. Vos m'
poloz bâteater, manci do feu d' l' infier. Vos alez
mesbridi mes oxheas po m' fé djurer on fâs siermint
mins vos n' m' alez nèn rdyî l' verité
ca djî vos va tromper !

Djî n' vos a dné noie
otorité dissu m' sincerité.
Mâgré les mangaedjes do
Diè « k' est l' Verité »,
mâgre l' surté do
mintraedje, dj' a
l' coraedje di minti.

ST3-B

Djî serou disgosté d' viker et assoetchî pa l' hepe do bôrea, ki vos n' artez nèn
l' dijoye di m' vey esclève del verité, ni di m' fé rnyî m' volté avou vos
foufouyeuses manœuvres.

Mi amour del verité m' espaitchreut i d' awè l' coraedje di bôrer ene crake ?

ST3-D

Li ci ki louke li Verité come on waite ene idole, i s' doet abaxhî divant leye, et n' nén daler conte et rinancî a l' eroyisse del minte.

Clatchî ene minte dimande motoit ostant d' coraedje ki d' dire li verité.

Sacwants shuvnut pus volfî l' Verité et mari por leye ki d' awè l' coraedje di dire des mintreyes, et insi wârdè l' espwer d' avadjî l' pouxhance di l' inmi.

Çou k' est sacré, vos vs divoz adjnoler dvant lu, et rinde do mâ por lu, sins rnicter.

Si, tot djhont les paroles k' on m' a racuzé, dj' a sfi coupâbe di hêt traeyixhaedje, dji n' m' adhesive nén a vos. Vos n' avîz nén a les schoûter. Mi volté n' a mây candjî et l' honteusté do mintaedje n' est nén po m' fé peu.

M' avoz volou elaxhî ? Apurdoz ki dji pou sketer vos tchînes. Est ç' mi k' a dné å ci k' a fiyâte li droet di s' fiyî a mi ? Tote li kesse est la !

ST3-C

Si ene sakî vout ramasser onk di mes soçons, lyi va dju dire ewou çk' i l' va trover ? Nonna. Dji m' tel va evoyî lon erî d' lu.

Pocwè s' adressî å camaeråde do ci k' on vout ramasser ?

Li va-t i traeyi, esse on mwais soçon, aidf s'-n inmi ?

Bén seur, coraedjeu come nén deus, vos porîz rifuzer d' responde et adon, én nén minti. Mins, k' årîz fait po l' camaeråde ? Rén ! Si inmi, nén evoyî a mâlvè, poreut tchaire dissur lu d' astcheyance.

On siermint n' a nèn l' minme
valeur inte soçons k' inte innmîs.
**Sins toursiveuzreye, vos vos
sintoz oblidjî d' racuzer et
traeyi vos soçons.**

S' on m' oblidje a responde, dji
n' va dner k' ene foirceye response
Pinsez k' on tént parole eviè èn
innmî ? L' innmî n' vos è dene nèn
l' droet. I gn a pont
d' fyôte a lu !

L' Estat lu-minme a peu del minte et do
« siermint oficieux ». Vos lyi d'hoz des
mintes et n' nèn lyi valeur fé siermint ?

A m' -n idêye, i gn a
k' ene pouxhance
ki m' pout
disloyî : mi
disloyî ?

Li Cou d' justice mi disloye di
m' siermint, wa ! K' ele est don boune !

Rimagnî l' parole dinêye a on
camaeråde, c' est rabaxhant ådla.
Mins s' pout on dire parey del cene
dinêye a on patron pa l' tromper.

Ene parole d' oneur u co on
siermint n' m' egadje ki po l' ci ki,
« mi-minme », dji lyi a dné l' droet
do les rcure.

Si dji a acertiné a ene saki d' calindji ki dji
n' va rén dire disconte di lu, li djudje ni va
nén acontre li siermint ki m' loye. Sins manke,
i m' oblidjî a lyi responde.

Li Cou d' justice mi disloye di
m' siermint, wa ! K' ele est don boune !

D' astcheyance, vos avoz rindou
siervice a ene saki sins
vos e vanter. S' il
avént a s' è doter,
et vs dimander cwè et
kesse, vos alez
comincî pa lyi dire
« nomna, don ».
Mins, s' i ratake,
vos lyi alez co responde
« Bén seur ki non »

Puski dji a dins l' idêye de minti, va dji
fwebli s' i m' fât fé on siermint ?

Dji sereu bèn sot di dner insi a m' -n innmî
li moyén di lére dins m' djieu.

Mins, s' i vos l' fât djuner, alez rmonci ?
Li peu do sacré vos va insi djoker a dmeye troete.

Conte li sacré, vos
estoz sins nole volté.

Les ovris d' ene société avént convnou ki
tote parole d' oneur
dimaedye pa l' patron
contreut po des
djaeyes. Mins sacwants
did zels voeyént
la-ddins ene aroke k' i
fjheut mâlîjhey passer
houte. Adon, i lzî faleut
rissoetchî tot l' pwès
d' ene parole
sifwaitmint dnêye.

Mintoz «avou mezeure », come vos
estoz libe « avou mezeure »,
rilidjeus « avou mezeure »,
po li rwè « avou mezeure,
po l' republike «
avou mezeure ».

Tant k' a fé, totafwait
doet esse so balance,
halif halof.

ST3-6

Diozé 2008 (A l' après di Stirmer) Rfondeu pa L. Mahin

Viyès tecnikes

Les bricteus

« N a deus omes, avou leu marone rimontêye disk' à dzeu, ki pestelèt l' diele come po fé des hotchets d' hoye [boulettes de poussière de charbon agglomérée]. N a èn ôte ki n' fwait k' apoiter des saeyas d' aiwe, et rihiner del novele tere. Pu, cwand l' makêye est presse, n a-st ene feme k' el tchedje so ene grande tâve avou on trouvea [large pelle]. Et c' est l' livere-hâye [chef d'équipe, qui va livrer les briques pour faire des "haies" (bandes)] ki rimplixh les fômes [moules]. I prind ene câkêye dins tchaeke mwin, et tchak ! li fôme est rimpleye des deus costés e minme tins.

C' est curieus, valet, d' elzès vey ovrer avou ene subtilité d' tchet. On côp d' schavrece po râvler evoye çou ki passe foû, et l' gamén ricourt evoye avou l' fôme rimpleye, et l' aler rturner al tere, à coron del roye. Pu i rvént, co todî e corant, tot rnetiant l' fôme avou ene lambozete (vî coutea) ki pind après s' cingue. Et, tot passant divant on hopea d' sâvlon, i poujhe divins, kischeut l' fôme, pu rivude li sâvlon sol moncea. Çouci, po kel brike shuvante ni plake nén après. Pu, ttossu vite, rariver al tâve po rinde li fôme, et l' mwaisse ovri el rimpli d' bea.

I sont deus roufions et deus glawenes ki n' ont nén co dijh ans a fé cist ovraedje la. Et dire ki l' livere-hâye est la ki djeure come on tcheron paski ça n' va nén rade assez. »

Ci racontaedje cial provént da Aimé Quernol, li no d' pene da Léon Marique (1886-1850). I s' passe a Votem, dilé Lidje, diviè 1900, cwand Leyon est co djonnea. Après, il irè dins

les hôtes scoles, et n' àrè seur pus l' ocâzion d' aler vey l' ovraedje des bricteus.

Les bricteus di « Colas d' mon Dadite » sont des etrindjirs (nén des djins do viyaedje). I vnèt bouter às brikes tins del campagne, sovint tote ene famille eshonne. Di l' ivier, i vont fé èn ôte mestî : houyeu, clawti, evnd.

Portant, i n' adiersèt nén todî leu côp. Paski, s' i ploût sovint, les cûtêyes sont rateyes, et li payaedje discredhe.

Des bricteus sol tâve, diviè 1900

Schoûtans asteure èn ôte temoen, Marie-Tereze Henrotin d' Harsin, ki nos câze did diviè 1930. C' est Djôzef Bily ki lyi a stî dmander cwè et kesse.²

« Dji dmoreve a waitî les ovris ki, pîs dischås, pîtrouyént l' diele dins l' aiwe del sitantche po l' ramoli.

Divant tot, i faleut rôler l' terén po k' ça soeye bén plat. Ôtmint, les brikes seront xhalêyes, et les piles riskèt di s' leyî nd aler, et do toumer.

² Joseph Bily, "Su Nassogne fêt bon vikè", 2007, 25 € sol conte 068-2170822-86 do Muzêye del Parole e l' Årdene.

Li terén est adon pârti e bindes ene 70 cm lådje po leyî passer l' berwete, ey ene ôte di 60 cm po mete a souwer les fômes avou avou l' diele (cial, on-z a brâmint des fômes, nén come a Votem).

Les fômes rimpleyes sont metowes ene djondant l' ôte. Après kékes djoûs, on dismoule, et les brikes souwront co sacwants samwinnes a l' air. Cwand ele sont bén deures, ele sont-st epilêyes, binde pa binde, e monceas Bén droets dins tos les sinses. C' est etur ces monceas la k' on va mete do tcherbon po fé l' feu po fé cure les brikes.

Li moncea fwait 5 metes so 5 metes so 5 metes. Ça fwait 50.000 brikes a cure d' on côp. L' alêye do mitan va moenner l' feu a fwait dins totes les galreyes. À dzeu, on metrè des brikes e zigzonzece, come po fé on toet. Insi, li foumire et les wapeurs pasront, tot wârdant l' tchaleur dins l' hopea d' brikes. E minme tins, li tas serè waeranti del plouve.

Ca l' plouve, c' esteut li grand innmi des bricteus. S' il esteut po plouve, i faleut mete des djâbes di strin d' waessin [paille de seigle] sol moncea po ratni l' aiwe. Et çoula, di djoû come di nute.

Èn ôte dandjî, c' esteut l' grande air. Faleut waeranti l' moye di brikes avou des hayons [paravent]. Si l' feu vore, li tcherbon blamrè, et gn àrè toplin des brikes coumayes (trop cûtes) et des ôtes nén assez. »

Lès scrîjeûs walons à Nameur èt avaurlà (3)

Bokèt d' noyé walon & prumêre pîce di tàyâte

Bernard Louis

On bokèt d' noyé walon

Dandj'reû qu' on nè l' sèt nin, mins gn-a on bokèt d' one tchanson d' Noyé è payis d' Nameur. On l' trouve dins l' èdicion Doutrepont-Delbouille (SLLW, 1938), mètu avou lès tècses dèdja imprimés an 1909.

Vo-l' -ci :

Dj' è stî al tchèsse aus p'tits mouchons, / dj' ènn' è tuwè pus d' on milion, / dès tchiktchak ('traquets' ?) èt dès pinsons. / Alléluya ! / Alléluya ! (ter). Il èst tchanté su l' musique d' on îme latin po l' salut dè l' fièsse di Pauque (Bovègne-Dinant, J. NOLLET). Su one ôte aîr, *Dj' è stî al tchèsse aus p'tits mouchons, / dj' ènn' è tuwè dij-ût cautrons* (468), / *Mariya, quène désolâcion ! I sont tos mwèrts sins cofèssion.*

Èt l' sûte : *Après li tchèsse aus p'tits mouchons, / dj' è trouvè deûs sur on bouchon, / qui m' dimandin. n' li cofèssion / èt co l' apsolucion* (p. 315).³

Li prumî bokèt è walon po l' tàyâte

Ça s' passe an 1774, dîj ans dvant qui l' Sèrdjant Benoît faîye si dêrène bauye. Li fré da l' Ampèreûr Joseph II, Maximilien d' Autriche, vint à Nameur. Por li, on-z-èmantche

one grande bate di chacheûs (*schaesseus*, « *échasseurs* »), su l' Place Sint-Aubwin.

L' ârchiduc, avou one soce di grands sègneûrs, riwaîterè ç' fièsse la d' èstant è balcon dè palaîs da l' èvêque (audjoûrdu li palaîs da l' Province). On-z-èst l' 31 di maîy èt i fait bia. On-z-a rachoné on mile di chacheûs. I-gn-a deûs camps : lès *Mélans*, qu' ont dès nwêres èt djanès chaches èt qui v'nèt foû dè l' vile télé qu' èlle èsteut aviè l' an 1400, èt lès *Avrèsses*, qu' ont dès rodjes èt blankès chaches èt qui v'nèt foû dè l' novèle vile èt dès forbots). I s' vont bate dipus d' deûs eûres au long. C' èst lès *Avrèsses* qui vont gangnî.

Deûs acteûrs francès, Klairwal et d' Armand, ont stî asbleuwis. I dècidenut tos lès deûs dè scrîre one pîce di tàyâte po rinde bon d'vwèr aus chacheûs. Li cine da Klairwal sèrè djouwéye è tàyâte di Nameur li 9 di jun.

One pîce d' on ake èt dî sin.nes

C' èst l' timps dès pîces "*poissardes*" qu' on-z-î veut dès p'titès djins qui causèt dins leû lingadje. Dins l' 6yin.me sin.ne, deûs payisans, Thibaut èt Perrette, divizèt è walon avou Sophie, one bordjwèsse, qui s' galant èst l' capitin.ne dès *Avrèsses*. Vêci, Klairwal aveut sûr on copleû namurwès qu' nos n' conichans nin.

Maurice PIRON nos dit qu' i-gn-a co 3 p'tits lîves di l' èdicion publiyîye an 1774. Li Sôciété Arkéolojique di

Nameur ènn' aude onk. Djî v' présinte pad'zo on bokèt d' après l' mémwêre di liçance da Suzanne SIMON, *La littérature dialectale à Namur au XVIIIème siècle*, 1967 :

Thibaut : *Qu' èst ç' qui vos fioz vèci tote fine seûle, Mamesèle ? Vos èstoz bin pau curieûse ?*

(Èlle èst d' meuréye è s' maujon).

Sophie : *Le combat est-il fini ? Quel est le vrai vainqueur ?*

Thibaut : *Djî n' è sé pardiène [parbleu] rin, mins dji crwè qui ça sèrè bintôt fait car dji lès a vèyu bouter come dès aradjîs. Vola tot ç' qui dji pou vos dîre⁴ Dj' aveûve bin ôte tchôse qui nos èsblouwichait lès oûy. Pardiène qui nos avans vèyu dès bèlès dames èt dès bias monsieuûs qui fyin. n' li couûr a ç' bininmé Prince. (À Perrette) — *Mîns di don, comère, vos v'la come one èstoûrdîye ?**

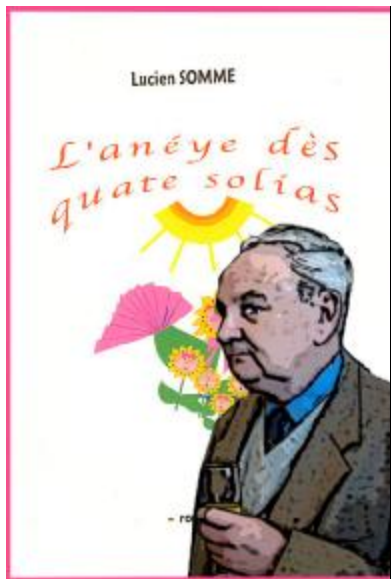
Perrette : *Oyi, noste ome, dji so co tote èmèrvyîye, dj' a pwin.ne a m' è rawè ; non, gn-a rin dins l' monde di pus bia a vòy qui ç' chér Prince. C' èst qu' il a on oûy si doûs qui chone vos dîre : dji vou qu' vos m' in.mîche, dji n' so qu' on ome come vos-ôtes èt si dji vin on côp à yèsse vosse maîsse, dji n' m' è sovèrè qui po vos fé a tortos do bin. Oyi, noste ome, dj' a lî tot çola dins sès oûy, i n' vout nin do respèt, i n' vout qui d' l' amoûr èt ma fwè nos l' sièvrans a s' plaîji car nos l' in.mans di tot nosse couûr.*

⁴: Avou lès régues di creûjète d' asteûre, on d'vreur mète : "qui dji v' pou dîre."

³ **Note do Mwaisse Sicrijheu** : Cisse tchanson la si rescontere eto foû des noyès walons. Insi a Viyance, elle est tchantêye so les mâjhons do viyaedje : *Dj' è sté al tchèsse aus ptits ojès / Dju nn' è touwé sèt dé la Goflète / On pinson dvant mon Bôdson, / evnd.*

Romans e walon

L' anêye des cwate soleas (L' anêye dès quate solias)

Plaçaedje do roman

Li roman s' passe "l' anêye des cwate soleas", çou ki corespond a l' anêye 2003. On l' voet bén avou l' vicaedje des djins. Les telefones axhlâves (k' on lome cial "telefone di potche", "pitit telefone", "djé") xhiltêynut tocosté. Li pa da Sabine a ene copiutrece poirtâve. Les djonnes do sgondaire boevnut do coca. Li roman s' passe a Djiblou.

C' est on roman da Lucyin Somme, eplaidî e 2007.

C' est on roman classike, avou ene sipoûle ki rote cronolodjicmint a pârti del pådje 20. Et ki s' disrôle, pitchote a midjote, po-z ariver a ene fén a môde di pont di dmande al pådje 98. Mins on-z advene ki ci serè ene plaijhante fén.

Djan - c' est sovint li ptit no des mwaisses persounaedjes dâ Lucyin Somme -, c' est on scolî d' reto a Djiblou. Li djoû del rintrêye, i tchait bâbe a bâbe avou ene novele sicolresse, èn an âdzo d' lu, ki s' lome Sabine.

Mins on-z aprind bénrade ki cisse djonnete la, foirt coixhe [*timide, réservée*] â cminçmint, c' est èn "efant d' djudje". Et on laid mama d' emey les scolîs va spåde li brut totavå k' elle a l' sida.

Mins nosse Djan, lu, d' astcheyance, toume sol pa da Sabine, k' on lyi a disfindou di vey si bâshele. Li djonnea et l' ome fwaîynut camaerâdes. D' èn ôte des costés, Djan est relî pa ene prof did la po copler Sabine po rpasser ses lçons. Disk' â djoû k' il aprind çou k' on bruteye sol laide maladeye da Sabine. Et i l' croet !

Môde di racontaedje

Li sudjet câzant, c' est l' Djan, l' ero. C' est don on live fwait al prumire djin. Portant, tenawete, li persounaedje di dit "dji", c' est èn ôte :

Sabine al p. 82 :

Li Djan, dji l' âreu télmint vlou houkî, ni fouxhe k' ene pitite munute, tot rexhant foû d' l' egljhe.

Marcel Tîlman, li pa da Sabine al p. 92 :

Cwè çk' i m' dijheut la, hon, lu ? Mi feye ki m' voleut rescontrer !

Li djudje k' a l' dossire da Sabine al p. 89

Si vos sârîz djamâ, Monsieu Tîlman, tot çki s' a passé dins m' tiesse tins ki vos estîz ashid padvant mi, e buro !

Mins ces passaedjes la sont foirt courts. Ci rest, docô après, li Djan ki rdit "dji".

On n' candje nén s' planete (On n' candje nin s' planète)

Ci-ci, c' est on roman scrît pa Chantal Denis, todi e 2007.

C' est on roman d' amour, mins nén onk a l' aiwe di rôze. Nataliye, li comere eroyene, voet voltî èn ome maryî... ki, kécfeye, ni fwait ki d' profiter d' leye.

Mins gn a eto on ptit roman policî dvins. Tot â cminçmint, l' amant di l' eroyene s' a fwait djosté d' ene oto. Et leye va-st aveur li dâr di saveur kî çk' esteut ki moennéve.

Si Nate (c' est si court pitit no) voet voltî Pâ, gn a des ôtes omes ki toûnnut âtoû, mins leye ni les aconté nén. Inte di zels, Cristofe, onk ki boute avou leye dins les sayes agronomikes a l' Hôte Sicole di Djiblou. Gn aveut eto si vijhén dins l' bildigne, mins il a bagué cwand il a Bén veyou k' i avindreut a rén.

Al fén des féns, ele si leye adire po sayî di n' pus viker tote seule. Et awè les pinses di s' mete e manaedje avou Criss. Elle est tote efoufieye cwand ele si decide del houkî â telefone po lyi anonci l' novele...

Divant di candjî s' planete, el fâreut aprume kinoxhe !

Les planetes e walon

Li planete d'ene sakî, e-n asterlodjeye, c'est çou ki lyi doet ariver, et k' est "decidé" a l' assulon del pôzicion des stoeles a on metou moumint.

Si planete, c'est eto li termene k' il a vnou à monde, et ki va lyi dner on metou caractere.

Les dozes planetes do sistinme caldeyin : c'est l' Bassî, li Torea, li Djermaie [Gémeaux], li Crantche [Cancer], li Liyon, li Pucele, li Balance, li Scoirpion, l' Airtchî [Sagittaire], li Gadot, li Raiweu [Verseau] et les Pexhons.

Sicrijaedjes e walon so les planetes

Dins les belès letes e walon, on cåze des planetes come d'èn amuzmint dins les

dicâces dins l' roman « Mamjhele Chôze » da Henri Van Cutsem.

Imådje do Raiweu

Tant k' à tite do roman da Chantal Denis, « On n' candje nén s' planete », c' est l' prumî sinse do mot k' est rprins, sins djâzer des 12 zodiakes.

Come prôze nén racontece, on n' voerè des coirnêyes des gazetes e walon avou les planetes ki dins les anêyes 2000.

Li prumî côp, e 2003, dins l' gazete éndjlike "Rabulèts", mins c' esteut di l' asterlodjeye chinwesse.

C' est Li Chwès k' ataca avou l' asterlodjeye coûtchantrece di setimbe 2005 a octôbe 2006, mins tot wârdant des calcaedjes setchs do francès po tos les nos d' planetes.

Adonpwis, Li Walone shuva l' anêye d' après, avou sacwants nos pâr walons (bassî, djermaie, crantche).

Lucyin Mahin

Les fimes d' imådjes sol Daegntoele (José Schoovaerts)

Dispu l' moes d' may, vos poloz trover so «You Tube» on fime d' imådjes [dessin animé] : «Big Bug Bunny». C' est 8 minutes adjinçnêyes pa ene pekêye di specialisses enustiyîs di spès programes (Blender, Python, Gimp, SVN, Ubuntu, Inkscape). Come il est moya, i fwait àjhey del comprinde po tertos. À prumî d' awousse, il aveut stî vèyu dpus di 95.000 feyes et cominté 89 côps (= moens ki onk à meye). Po sotni les

bouteus, il est dmandé 34 uros po on « DVD ».

Dispu l' edâme di djulete, dissu <http://rabulets.blip.tv/>, vos trovez « **Noersipene** ». Eto on fime d' imådjes mins lu, i cåze e walon. Ses trinte minutes et co hay ont stî dessinêyes a l' ancynne, a l' mwin, pa on ví mierseu brake. À prumî d' awousse, il aveut stî veyou 372 côps, sins pont d' comintâre. Mâgré tot l' ovraedje d' ene anêye s' a veyou ecoraedjî pa 5 eletes (= dipus d' onk à cint !).

Come aspoye, l' ovreu, va waitî di s' côper des stocassès stapetes.

Djozé dessiné pa Roba, e 1970

Avoz dedja yeu l' misse di candjî l' lingaedje di vosse PC, di vosse copiutrece come on dit amon nozôtes ? Mi, come dit l' sot, dji nd a yeu hâsse on djoû, et asteure...

Mi copiutrece cåze walon !

Il egzistêye brâmint des programes éndjolikes k' ont sfî rmetous, ou purade ratournés, e walon. Mins l' mia, c' est d' awè tote l' éndjole ki cåze nosse lingaedje : do processeu al sicirrece, del waitroule à cliyint emile, des messaedjes ki spitnut cwand ça n' va nén (les messaedjes d' aroke) à messaedje di bénvnowe cwand on enonde li copiutrece.

Nén possible, ki vos m' diroz. Sifwait, ki dji vs respondrè ! Tot ça avou l' sistinme d' operance Linux.

Linux, cwè ç' ki c' est d' ça ?

Linux, c' est come Windows oudonbén Mac OS, c' est l' mwaisse programe ki fwait roter tos les programes di vosse copiutrece. Li diferince c' est k' Linux, c' est on libe programe : il est da tertos eyet tolmonde li pout candjî.

Les troes cwårts do tins vos l' poloz trover po rén, metans e l' aberwetant del daegntoele (l' Etrernete). C' est pask' il est libe ki, dispoy 1998, des djins del Rantoele, Lorint Hendschel eyet Pablo Sarachaga, ont ratourné beacôp des programes. Metans li Bén cnoxhou betcheteu waibe Netscape ou les elemints do scribanne (les dressêyes, les modules d' apontiaedje, evnd.).

Ratournaedjes en etir

Adonpwis, Pablo a ratourné on sistinme Linux e-n etir : Mandriva Linux. C' est çk' on lome ene distribucion. Ene distribucion c' est on ramexhnaedje des diferins programes : li sistinme di baze

Linux mins ossi des programes di burotike, po betchter sol waibe, evoyî des emiles, des djeus, lére ses fitchîs multimedia et vos nd âroz. On pout astaler l' distribucion a pârti d' ene plake lazer CD ou DVD so s' copiutrece po l' eployî tos les djoûs.

Dispoy 2007, dji m' a metou a ratourner les programes e walon eto. Et ça va Bén. Dj' a ataké l' ratournaedje d' ene deujhinme distribucion Linux mo populaire : **openSUSE** Linux. Dj' a ossu rmetou e walon brâmint des programes del famille KDE ki rotnut dizo Linux (betcheteu waibe Konqueror, naivieu d' fitchîs Dolphin, cliyint d' emile eyet calindrî Kontact, des djeus, les modules d' apontiaedjes evnd.).

So ç' tins la, Pablo eyet s' soçon Francis Baudoux continouwnut a ratourner ds ôtès aplicâcions come li foirt conoxhou Firefox, ene coridjrece ortografike do rfondou walon ou co Bén des cliyints di Messaedjreye Sol Moumint (dj' ô Bén, les programes po « tchater » so Jabber, GoogleTalk oudonbén MSN).

I gn a dins ces programes la des cis ki polnut esse enondés dins Windows ou co Bén dins on Mac, mins fât des côps tchicter ca Windows ni rconoxhe nén l' walon come lingaedje.

Nos novas pordjets

Il est don possible åjourdu d' ovrer tos les djoûs so ene copiutrece e walon cåzu ossi åjhey mint ki d' si raloyî à Wikipedia e walon. Po ça, l' pus åjhey c' est d' astaler Linux (dji rcomande openSUSE) so vosse copiutrece al plaeece ou a costé d' Windows. Vos tchoeziroz l' walon come lingaedje d' astalaedje eyet l' francès ou l' inglès come deujhinme lingaedje. Inla, tos les programes nén co ratournés e walon aparetront e francès ou e-n inglès.

Po vs aidî eyet fé conoxhe l' éndjolie e walon, nos avans metou sol Daegntoele ene pådje waibe po espliker pâr comint astaler tos ces programes la so veste éndjole : comint aberweter li plake lazer, comint fé l' astalaedje do sistinme, on ptit motî des noûmots k' on s' sieve po ls ordinateurs evnd. C' est :

<http://walotux.walon.org>

Nos avans ossi l' pordjet d' î mete on Live-CD d' openSUSE e walon a-z aberweter. On Live-CD, c' est ene plake lazer k' on mete dins l' copiutrece cwand on l' aloume et k' enonde li sistinme Linux sins rén astaler. Insi vs poloz sayî po vey si ça vos va et l' astaler so vosse deure plake si vos l' voloz. Si vos nel voloz nén astaler, vos distindoz l' sistinme eyet l' éndjole, vos oistez l' CD et cwand vos resprindroz vosse copiutrece, tot rserè come divant, sins rén d' astalé.

Djan Cayron

linux-wa@walon.org

Fåve, fâviron

Cwate vesses e posson

L' posson k' est trawé

Cwate vesses e vosse nez !

Faleut reflèchi !

Djôzef a stî convoquî al Toûr du Midi pou s' pansion pace què, come toudi a l' èûre d' âdjourdu, i n a in moncha d' papîs qu' i fât mète dè l' ôre [ordre] dèdins.

Arivé al bawète, i n a ene bèle èt djintiyè djonne fiye qui lyi dmande ès cwâte d' idintité pou fé s'-n inscripsion. Mwéje surprije, el cwâte n' est nèn dins s' poûrtèfouye.

- Ça , dit-st i Djosèf, c' est co bèn seur in coûp da Mariye qu' âra vnu rnachî dins mès afères.

- Djè su-st imbarassé mamzèle, djè n' trouve nèn m' cwâte.

- Ça n' fét rén, mossieu, nos avons l' abutude, c' èst ène saqwè qu' arive tout l' timps. Avou les techniques modiènes, nos avons ene machine pou rtouver vo dossî. Nos fèyons ène analije ADN. Si vos vlez bèn m' doner in pwey dè vo pwètrine, ça va yesse arindjî dsu cénq munutes.

Come dè fét, el machine done l' idintité da Djôzef eyet l' limèro dè s' dossî èt i rsoûrte avou ses papîs in ôre.

Arivé a s' mâjo, Mariye el ratind felmint pou sawè d' combén va yesse ès pansion.

-950 uros dit-st i Djôzef , mins comint s' fét i què djè n' aveu nèn m' cwâte d' idintité ?

- Pace què vos l' avez lèyî tchér dè vo poûrtèfouye, tiesse d' a qu' vos astez. Djè l' é rtrouvé padzou l' fâteuy in brouchtant à matén. Djè m' dèmande d' ayeur comint

ç' què vos avez seu fé vos papîs sins vo cwâte d' idintité.

Djôzef lyi raconte adon çu qu' i s' a passé avou l' machine a ADN.

- Ebnèn, vos avez co in coûp stî pus biesse què l' bâdét Mårtén. Faleut reflèchi èndo. Al place d' in pwey dè vo pwètrine, si vos leu-z ârîz doné in bouton d' vo brayète, vos ârîz bèn seur yeu ene pansion d' andicapè !

Christine Tombeur e moes d' may 2008

Non, ça n' ît nèn ene camèra muchiye !

El feme del kèsse del banque èn dè nèn co rvènûwe.

Èn ome ès prèzinte al bawète. Il a s' visâdje tout brûlé d' awè tcheût dins ene casrole d' euwe boullante, çu qui n' est ddja nèn foûrt malén. Mins vos dalez vir què l' resse va bèn avou l' persounâdje. Al coupète du martchî, il est mannet come in pourcha.

I dmande pou qu' on lyi candje 1100 dolârs amèrikins è-n uros. Come i n' a pont d' compte dins l' banque èyû ç' qu' i s' trouve, el kèssire lyi dit qu' èle nè put nèn fé l' afêre èt qu' i dwet daler dins l' banque èyû ç' què s' compte èst tnu. Mins l' ome lyi respond qu' is n' ont nèn voulu lyi prinde ses dolârs.

I raplique el ledmwin in dijant què s' feme, leye, est ene pratique dè ç' banque ci. Adon dit-st ele el kèssire, i n' a pont d' problinme, vos pouvez vnu candjî vos liârd. Il rtchèt ene dèmiy eure pus târd avou s' feme, ossu mannète què li

èt èle done ès limèro d' compte.

Ça va, dit-st ele el kèssire, vos pouvez m' doner vos dolârs. Èt la, ele dèmeure paf èt èle lyi dmande çu qu' c' èst.

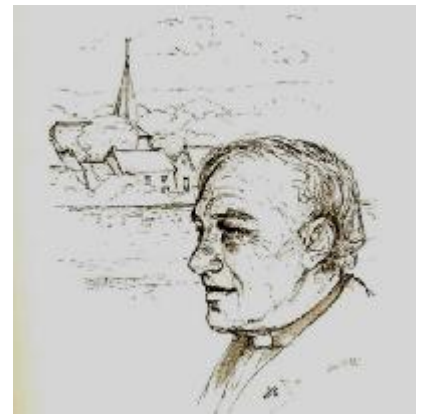
Imbarassé, l' ome li dit qu' il a fét dès travôs in stoumeline pou èn Amèrikin qui lyi a payî les 1100 dolârs... qu' astén des biyets du monopoli amerikin.

Ou bèn l' Amèrikin a vèyu vnu l' bon Djan ou bèn l' kèssire cache co après l' camèra muchiye.

Christine Tombeur e moes d' djulete 2008

Novea live e walon

À ratind-tot

Si veye ascoxheye, I pout tchôkî sol boton "Riplaiy" Li curé a fwait ene croes so tot.

C' est on live di forveyous portaits (come cial âdzeu, po Jacky Adam ki "djowe" on curé rivnou d' tot) di 40 waloneus del Province do Lussimbork.

Les scrijhaedjes e walon sont da Joël Thiry, les dessins a l' intche al fene pene, da Maggy Destrée.